

socialmedicinsk tidskrift

Redaktion:

Claes-Göran Westrin, redaktör och ansvarig utgivare
Ann Appelgren, redaktionssekreterare
Elisabeth Natt och Dag, expedition

Redaktionsutskott

Erik Allander, professor i socialmedicin, Huddinge
Ulf Andersson, socialdirektör, Stockholm
Per Bjurulf, professor i socialmedicin, Linköping
Arne Borg, direktör Äldrecentrum, Stockholm
Lars-Olov Bygren, professor i socialmedicin, Umeå
Jan Ekholm, professor i medicinsk rehabilitering, Stockholm
Axel Fugl-Meyer, professor i medicinsk rehabilitering, Umeå
Axel Gisslén, kommunalråd, Örebro
Gunnar Grimby, professor i medicinsk rehabilitering, Göteborg
Sven-Olof Isacsson, professor i socialmedicin, Lund
Lars-Göran Jansson, socialchef, Stenungsund
Ionie Oskarson, socialchef, Mölndal
Bengt Scherstén, professor i allmänmedicin, Lund
Jonny Schön, socialchef, Falun
Sune Sunesson, professor i socialt arbete, Lund
Leif Svanström, professor i socialmedicin, Stockholm
Gösta Tibblin, professor i allmänmedicin, Uppsala

Sjuttionde årgången häfte nr 2-3 1993

Folkhälsa – historiska och etiska perspektiv

1947 inleddes den så kallade Vipeholmsundersökningen på initiativ av Medicinalstyrelsen och i samarbete med konfektyrindustrin (Mazetti). Syftet var att studera orsakerna till karies, tillsammans med tuberkulos, alkoholism och kronisk ledgångsreumatism ett av de stora folkhälsoproblemen. 99,9 procent av de värnpliktiga och nästan lika många av skolbarnen bedömdes vara drabbade.

Undersökningen gick till på följande sätt:

En försöksstation byggdes upp vid Vipeholmsanstalten för sinnesslöa utanför Lund. Patienterna delades in i grupper, en kontrollgrupp, en som fick socker i icke klibbig form som tillägg till måltiderna (sackarosgruppen), en som fick socker i bröd (brödgruppen), och slutligen fyra grupper (chokladgruppen, kolagruppen, och två toffeegrupper) som gavs socker i form av sötsaker *mellan* måltiderna. Kolan skulle tillverkas i så stora bitar att den inte gick att svälja, utan skulle fastna i tänderna och smälta långsamt.

Försöket pågick i fyra år; ingen tandbehandling gavs under tiden. Resultatet var entydigt. Hos dem som fick sötsaker i riklig mängd mellan måltiderna ökade karies starkt.¹

Vipeholmsstudien betecknas fortfarande som grundläggande för kunskapen om orsakerna till karies och inledde ett av folkhälsoarbetets mest framgångsrika pro-

jekt. Någon etisk diskussion förekom inte. Det långsiktiga, samhällsnyttiga perspektivet slog ut individperspektivet.

Folkhälsoarbetet kan utgå från olika idealtypiska intressen, t ex:

1. Skapa hälsa och minska individuellt lidande (individintresset)
2. Minska sjuktalet och öka livslängden (vetenskapens intresse)
3. Öka arbetspotentialen och minska det samhällsekonomiska trycket (samhällets intresse)
4. Maximera den totala lyckomängden ("nyttans" intresse)

Historiskt sett har folkhälsoarbetet präglats av två skilda tyngdpunkter som i sin tur bestämt vilka(s) intresse som prioriteras. För det första vad som kallas *samhällskritiskt* folkhälsoarbete. Det inleddes i England under 1800-talets första hälft som en social reformrörelse för att möta industrialiseringens, urbaniseringens och slummens effekter. Det byggde på kritik av samhällets struktur och betonade relationen klass-hälsa. Huvudaktörerna – med namn som Robert Owen, Jeremy Bentham, Edwin Chadwick i täten – hör mera hemma i en socialpolitisk sfär än medicinsk. (En spänning mellan läkare och "socialfolk" har för övrigt präglat en stor del av det förebyggande folkhälsoarbetet, synliggjord bl a i samband med tillkomsten 1938 av Statens institut för folkhälsan i form av en konkurrens mellan Medicinalstyrelsen och Socialdepartementet.)

Den andra tyngdpunkten kan kallas *samhällsbevarande* folkhälsoarbete. Med utgångspunkt i bakteriologins framgångar övergick initiativet i folkhälsoarbetet kring sekelskiftet 1900 till vetenskapssamhället. Det innebar att det avväpnades sin politiska radikalism och integrerades i en samhällsbevarande ideologi. Folkhälsoproblematiken skulle lösas på expertnivå inom ramarna för ett övergripande samhällshygieniskt program. Balansen mellan individintresse och samhällsintresse försköts.

Detta nummer av Socialmedicinsk tidskrift vill belysa de inneboende konflikterna mellan dessa (och ytterligare andra) intressen – var skärningspunkterna har legat i ett tillbakablickande perspektiv och var de ligger idag.

Nina Nikku och Tore Nilstun diskuterar etiska konflikter som aktualiseras inom folkhälsoarbetet. Eva Palmblad och Sven-Åke Lindgren analyserar generella strategier i 1900-talets hälsobudskap. Gunnar Broberg tar upp rashygienens svenska historia. Nils Uddenberg behandlar hälsa och hälsobeteende som ett socialt krav, och Bengt Erik Eriksson massmedias roll som förmedlare av folkhälsoideal. Roger Qvarsell ger ett historiskt exempel på temat hygien och folkhälsa. En idéhistorisk presentation av det svenska folkhälsoprojektet från 1900 till 2:a världskriget inleder.

Karin Johannisson

¹ Om Vipeholmsstudien B E Eriksson & P Månsson, *Den goda tanken: Om etik och moral i forskning med människor* (Stockholm: Allmänna förlaget, 1991).

Gästredaktör för detta temanummer är Karin Johannisson, tf professor i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Hon har medicinhistoria som specialitet och har bl a publicerat *Det mätbara samhället* (1988) och *Medicinens öga* (1990).